

ÓZBEK ÁDEBIYATINDA DRAMATURGIYANIŇ TUTQAN ORNI HÁM WAZIYPASI

Aldanazarova Gulmira

UzDSMI nf

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8077933>

Annotatsiya. Bizler bul maqalada ózbek hámde dumya tariyxında dramaturgiyanıń tutqan ornı hám keleshek jasların tárbiyalaw ushın dramaturgiyanıń áhemiyeti haqqında bayan etemiz

Gilt sózler: Kompozitsiya, pralog, ekspodidsiya, waqıyalar rawajlanıwı, konflikt, túyin, kulminatsiya, sheshim, epiolog, fabula, perepitiya, sujet.

THE ROLE OF DRAMATURGY IN UZBEK LITERATURE IS ALSO IMPORTANT

Abstract. In this article, we will explain the importance of dramaturgy in the history of Uzbek and world dramatists, as well as the education of future generations.

Key words: Composition, prologue, exposition, development of events, conflict, knot, climax, ending, epilogue, fable, episode, subject.

ВАЖНА И РОЛЬ ДРАМАТУРГИИ В УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.

Аннотация. В этой статье мы объясним значение драматургии в истории узбекских и мировых драматургов, а также в воспитании будущих поколений.

Ключевые слова: Композиция, пролог, экспозиция, развитие событий, конфликт, узел, кульминация, кульминация, эпилог, басня, эпизод, сюжет.

Dramaturgiya mudam insangá shaqırıq saladı, onıń końıl sırların ashıwǵa háreket etedi, insaniy óz-ara munasábetler mánisin ańǵarıwǵa háreket etedi, bul insan tariyxıy yamasa zamanagóy bolıwınıń áhmiyeti joq. Keleshekte jas dóretiushilerimiz sheber qálem shayqaltıwları ushın házirde múmkinshilik jaratıw kerek. Hár bir rayon oraylarında shıǵarmashılıq orayların shólkemlestiriw, muzıka mekteplerinde, mádeniyat oraylarında jas qálemkeshler dógerekleri turaqlı túrde iskerlik júrgiziwi, bul álbette hár bir dóretiushiniń yoshlandıradı, miynetke shaqıradı hám kún kelip olardan ájayıp dóretpeler shıǵıwı anıq. [4.82]

Dramaturgiya - basqa sóz benen, dramaturgiya kórkem óneriniń, kishi hám úlken tamasha yamasa teatr spektri dawamında ótkeriletuǵın atraksiyon hám teatr baqlawına qaratılǵan muwapıqlastırıw, jaratıw, maqala jazıw, koreografiya, teatr, isletiletuǵın pútkil texnika kóp qatlamları ; bunday túrleri óz-ara dramaturgiya teoriyalıq jaslıǵı hám jası óz-ara baylanıslılıq kórsetedi; sonıń menen birge, dramaturgiya qurılma qásiyetlerine, ónermentshiliktiń oylap shıǵarıwshı hám atqarılıw jollarına muwapıqlılıq kórsetedi. [2.68]

Dramaturgiyaǵa hár qıylı kórsetiwler kiritilgen, mısalı :

1. Tariyxıy dramaturgiya - programmalar yamasa temalar tiykarında tariyxıy hádiseler menen bayan etedi;

2. Jeke dramaturgiya - avtordıń sózinen quramalı, kóbirek shaxslıǵı bar;

3. Komik dramaturgiya - kóp qızıq, oylap tabılǵan, qızıqlı, kishi oynılar menen shuǵıllanadı ;

4. Tragik dramaturgiya - basqasha tásir salmaytın, artıqmash, oylasıqlı, baxıtsız hádiyseler menen kórsetiletuǵın dramaturgiyanıń bir túri;

5. Burlesk dramaturgiya - teatrdi jaqsı kórgen-bir orında qolay, házil, qáwipli ózgerisler, qarama-qarsılıqlı oy-pikirler menen qorǵalǵan, dramaturgiyanıń eń qızıq túri dep esaplanadı.

Bunnan tısqari, betlerde, adamlarda, olardıń psixologiyalıq jantasıwın sáwlelendiriwshi, tragikomik áhmiyetiniń joqarı dárejedegi túrli drama túrleri bar. [1.19] Mısalı, romantik, kóp júzli, narsira, fantastik dramaturgiya, túsiniq drama, teatr-muzıqalıq kadr, hám soǵan uqsas.

Hár bir dóretiwshi málim bir zattı, temanı tańlap aladı. Bul tap sezim sıyaqlı onıń ishinde, sanasında rawaj tabadı, obrazlar, waqıyalar tizmini qıyalınan ótkerip, ideyasın pisiredi. Avtor tárepinen bolajaq dóretpe ushın tema tańlap alıńǵanınan keyin onıń aldında keyingi mashqala kese boladı. Bul mashqala miynettiń dúzilisin anıqlawdan ibirat. Álbette miynettiń qurılısı, yaǵnıy quramın belgilew de talay juwappershilikli esaplanadı. Bul orında avtor shıǵarması kompozitsiyasını dúzip alıw háreketine túsip qaladı. Tiykarınan kompozitsiya sózi latin tilinen alıńǵan bolıp, ol ózbek tilinde dúzilıw, qurılıs retinde mánis ańlatadı. Dóretpe kompozitsiyası tekǵana waqıyalar sisteması menen bálki sózler qurılısı, olardıń beriliwi menen de baylanıslı.

Dramatik tur ózbek ádebiyatına kirip kelgenine bir ásir boldı. Dáslepki dramatik dóretpe retinde tán alıńǵan Salamatıydıń " Ákesin óltirgen" shıǵarması 1911 jıldı jazılǵan. Júz jıllıq tariyx hám tájiriyege iye bolǵan bul ózbek dramaturgiyası ótken ásirdeń bası hám ekinshi jáhán urısı dáwirin esapqa almaǵanda mudamı hám taǵı basqa kórkem ádebiyatqa baylanıslı túrlerden tómener rawajlanǵan.

Bul tómenerlew ásiresine ótken ásirdeń " turaqlılıq dáwiri" dep atalǵan 70 80 hám ǵárezsizlikteń dáslepki jıllarında anıq bilinedi. [3.109] Bunday tómenerlewdiń arnawlı bir obektiv hám subyektiv sebepleri de bar. Áwele, sonı ashınıw menen atap ótiw orınlı, ádebiyatımızda tek dramaturgiya menen shuǵıllanatuǵın arnawlı dóretiwshiler júdá kem. Barları da demde maba tawıp jańa ashılıw dárejesindegi saqna dóretpeleri jaratıp, teatrlardıń turaqlı sherigine aylanıp ketiwi ilajsız. Ekinshiden, mabada, sonday talantlı drama jaratılıp, saqnalastırılса da oǵan tamashagóydi qosıw mashqalası tuwıladı.

Úshinshiden bazar ekonomikası sebepli dramaturg óz shıǵarması menen boyıp ketip atırǵanı joq. Soǵan qaramay sońǵı 20 jıl ishinde drama jaratılmay da qalmaqda, saqna bosap ta qalmaqda, azı-kóbi tamashagóy teatrǵa da kirip turdı.

Eń áhmiyetlisi sońǵı jıllar dramaturgiyası forma hám mazmun tárepden jańalandı, janr múmkinshilikleri keńeydi. Artistler jáhán dramaturgiyasınıń máńgi jasawshı tájiriyelerinen ónimli paydalana basladı. Bıylǵı jılılar dástúrlerge kóre kóplegen qosıqlı dramalar dúnyaǵa keldi. [5.87] E.Vohidovtıń " Istanbul baxıtsızlıǵı", A. Oripovtıń " Sahıpqıran", Ol Qoshqardıń " Rasulullo xatkeri", R. Babajonniń " Yusuf hám Zulayho" sıyaqlı dóretpeleri áne sol usılda pitilgen. Dramaturgiyanıń rawajlanıwı hám jańalanıwı tema kólemineń keńeyiwinde ayqın kórinedi. Buǵan baylanıslı ásiresine tariyxıy temadaǵı saqna dóretpelerdeń kóbeygenligin bólek aytıw kerek. Tariyxqa munasábetteń ózgergenligi, ullı babalarımızdıń kórkem, ilimiy hám ruwxıy miyrasların qádirlew, tariyxıy dereklerdi úyreniw sebepli xalqımız ózligin ańǵarıw procesin basınan keshirdi. Ásiresine Ámir Timur, Ahmad al-Farg'oni, Mashrab sıyaqlı quramalı tariyxıy shaxslar haqqında hár túrli janrlarda túrli sırtqı kórinislerdegi saqna dóretpeleri dúnyaǵa keldi. Bular arasında Ózbekstan xalıq jazıwshısı Ádil Yoqubovtıń " Jeńimpazı yamasa bir parıvash qıssası" atlı tariyxıy draması zárúrli orın tutadı.

Tuwrı social temalardaǵı dóretpeler de kem emes, olarda da ideya kúshliligi bilinedi. Jámiyet rawajlanıwına xızmet etetuǵın, insanlar sanasına unamsız tasir etetuǵın waqıyalarǵa,

hádiyselergé qarsı gúres waqıyası kórsetilip atırǵan, tamashagóyge silteme qılıp atırǵanı jaqsı, biraq dodalawlar yaǵnıy dóretpelergé recenzıyalar júdá kem daǵaza qılınıp atırǵanın bolsa ókiniw menen aytamız.

REFERENCES

1. Y. Solijonov. " Házirgi kórkem ádebiyatqa baylanıslı process". T. " Innovatsiya - Zıyo". 2020.
2. Matluba Isokova. " Dramaturg uqıbı". T. 2021.
3. L. Tashmuxammedova. " Ádebiyat tariyxı hám teoriiyası"
4. Hans Bertens. Literary Theory. The basics, 2001,-page 34, 35, 36.
5. Matluba Isokova. " Dramaturg uqıbı tiykarları". T. 2013.
6. Tolıqxo'jayova. M., Qazaqboev. T. " Drama teoriiyası". T. Pán hám texnologiyalar orayı. 2014.